

УДК 061.213(=411.16)(497.1)"1918/1941"(093.2)
323.13(=411.16)(497.1)"1918/1941"(093.2)

Кратко саопштење
Примљен: 20. 6. 2017.
Прихваћен: 13. 7. 2017.

Младенка ИВАНКОВИЋ
Институт за новију историју Србије
ivankovic_mladenka@yahoo.com

Преглед развоја јеврејских омладинских организација у међуратној Југославији*

Апстракт: Чланак даје преглед развоја јеврејских омладинских организација у међуратној Југославији. Оне су формиране у свим покрајинама. Њихов задатак је био да унесу дух модерности у јеврејску заједницу и убрзају напоре на развоју националне идеје. Рад јеврејских друштава је био интезиван на пољу спорта, културе и на припремама омладине за одлазак у Палестину.

Кључне речи: Краљевина Југославија, јеврејска омладинска друштва, спорт, позориште, омладинци, жене

Пре Првог светског рата, народи на Балкану су увек били подељени због супростављених сфера утицаја хришћанства (католичког и православног) и ислама, као и због ривалства између Аустро-угарске монархије и Османског царства. У периоду после Великог рата, наступила је ера стварања националних држава. Под утицајем пансловенске идеје, словенски народи су створили ембироне националних држава. Тако је на просторима настањеним јужнословенским народима настала држава Краљевина Срба Хрвата и Словенаца, касније названа Југославија.

* Чланак је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (No 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

На просторима који су ушли у састав Краљевине СХС живе-
ло је око 120.000-130.000 јеврејских становника.¹ Они су били лојал-
ни властима државе у којој су се историјским околностима нашли.
Јевреји нису изражавали жељу да на просторима Балканског полу-
острва оформе своју националну државу. Постојала су три основна
разлога за то: територијални разлог,² матична земља³ и национал-
ни разлог.⁴ Јевреји су били лојални грађани својим државама, али су,
у складу са тада модерном идејом национализма, желели да уобличе
и своју националну идеју – ционизам.⁵

-
- 1 Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*, (Београд, ИСИ, 2008), 48.
 - 2 Јевреји су касно дошли у источну Европу и на северни Балкан, где су затекли народе који су већ имали формиране друштвене и својинске односе. Једноставно говорећи, територија, то јест земља је била већ заузета. За разлику од других националних заједница, које су углавном насељавале компактне територије унутар државних граница, јеврејско становништво је живело у малим скупинама. Оно је често, нарочито у почетку, чвршће било међусобно повезано у групе према земљи из које су дошли, него заједничком религијом и етничком особеношћу. Видети детаљније у: Harriet Pass Freidenreich, *The Jews of Yugoslavia: a quest for community*, (Michigan: Jewish Publication Society of America, 1979).
 - 3 Идеја матичне државе јеврејског народа била је оживљавање домовине на њиховом историјском постору Блиског истока. Овај простор је, географски, био на територији Палестине. У време пре избијања Првог светског рата, области Блиског истока, па тако и Палестина, биле су део Отоманског царства. Када су оне биле ослобођене, Палестина је била под мандатном влашћу Велике Британије. Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, (Paris: Dalloz, 1990), 311–314.
 - 4 Јевреји су каснили са модерним концептом национализма. Већина осталих народа на територијама на које су дошли, потицала је из „историјских народа“ који су ту били насељени од средњег века или раније и код којих је већ био формиран модерни национализам.
 - 5 Требало би направити разлику између два различита садржаја речи ционизам. У првобитном значењу (које је до времена и напора да се успостави јеврејска држава било и једино), назив ционизам се искључиво употребљавао за назив јеврејске националне идеје. Јевреји су инсистирали на томе да јеврејство, односно јудаизам, не представља само религиозну већ и националну категорију. Назвали су своју националну идеју ционизам, по заветном брду Цион на којем је краљ Давид око 1010. г. п. н. е. саградио прву синагогу у Јерусалиму. Датум приступа 25. 6. 2017, <http://www.makabijada.com/dopis/znanje.htm>
Развојем и афирмисањем националне идеје појавио се и национално-политички покрет који је за крајњи и једини циљ имао жељу да се оснује матична јеврејска држава.

У периоду пре Првог светског рата, основна организациона јединица јеврејске заједнице је била јеврејска градска општина (кехила). Између два светска рата, на територији Краљевине СХС, односно Југославије, постојало је 117 градских општина, од којих је 105 било учлањено у јединствени Савез јеврејских вероисповедних општина, а 12 је било издвојено у Удружење ортодоксних јеврејских вероисповедних општина.⁶ Непосредно после завршетка рата, на иницијативу јеврејских првака из Београда и Осјека др Хуга Шпицера⁷ и др Фридриха Попса,⁸ обједињен је рад свих општина у новој држави. Оснивачки конгрес Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије (у даљем тексту Савез) је био одржан у Осијеку, првог и другог јула 1919. године. За седиште је био одређен Београд. Савез је одлучивао о свим битним питањима живота и био је представник Јевреја као колектива пред државним властима у целом међуратном периоду. Одиграо је веома важну улогу у заштити колективних и појединачних права Јевреја у Краљевини и служио је као узор организовања неким другим европским заједницама.⁹

Важан задатак Савеза, у идејној сфери, био је труд да се код Јевреја изгради концепт модерног национализма. Одређивање и став према националном питању имали су полазиште у личном разрешењу основне дилеме: да ли је јеврејство само вера или је и на-

6 Pass Freidenreich, *The Jews of Yugoslavia*, 54.

7 Адвокат из Осјека.

8 Фридрих Попс је рођен у Београду 25. новембра 1874; умро је 25. маја 1948. године. Завршио је студије на Правном акултету у Београду. После студија је краће веме радио у суду а затим у Министарству спољних послова. Као резервни официр учествовао је у Првом светском рату. За ратне заслуге одликован је Златном медаљом за храброст. Учествовао је у доношењу Закона о јеврејској верској заједници. Био је један од оснивача Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије и његов први председник. За време Другог светског рата скривао се у Београду и његовој околини. Одмах после ослобођења Београда реорганизово је рад Савеза. Група аутора, *Знаменити Јевреји Србије, библиографски лексикон*, (Београд: Савез јеврејских општина Србије, 2011), 186–187.

9 Ivan Kon, „Najvažniji momenti u radu Saveza jevrejskih veroispovednih opština od njihovog osnivanja do danas“, *Glasnik Saveza jevrejskih veroispovednih opština*, broj 1, (Beograd, 1933), 12.

ција.¹⁰ Према одређењу по овоме питању профилисале су се три основне групе: интеграционисти,¹¹ асимилационисти¹² и ционисти.¹³

10 „Жидови су народ, а не (само) вјерска заједница, па је жид(овско) питање нац(ионално) питање.“ Датум приступа 25. 6. 2017, <http://www.hrleksikon.info/definicija/cionizam.html>

11 Интеграционисти су сматрали да Јевреји треба да инсистирају на томе да задрже своју религију, јудаизам, као битну одлику своје посебности, док су себе национално доживљавали као припаднике народа у чијој држави живе. Изјашњавали су се као „Срби мојсијеве вере“ или „Хрвати изрелитичке вероисповести“. Видети детаљније у: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, (Beograd: Nolit, 1988).

Интеграционисти су се, између осталог, залагали и за унитарно југословенство. Датум приступа 26. 6. 2017, https://sh.wikipedia.org/wiki/Buki%C4%87_Pijade

12 Асимилационисти су сматрали да је неопходно да се Јевреји одрекну сваког истицања својих религиозних и других посебности како би се што потпуније уклопили у средину у којој су живели, што је у крајњем исходу значило потпуно прекидање свих веза са јеврејством. Видети детаљније у: Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*.

13 Ционизам је национално-политички покрет којем је циљ био стварање независне јеврејске државе. Ционисти су инсистирали на томе да је потребно учинити све како би се основала јеврејска држава у Палестини. Први, оснивачки конгрес циониста је оржан од 29. до 31. августа 1897. у Базелу. Први председник Светске ционистичке организације је био Теодор Херцл (Theodor Herzl, 1860-1904). На конгресу у Базелу је било 200 посланика из 17 земаља. Тада је прихваћена као химна Ционистичке организације песма Хатиква (HaTiq'vah – дословно значење „нада“) која је касније постала химна државе Израел. За потпредседнике Ционистичке организације су изабрани Макс Нордау (Max Nordau) и Мозес Гаста (Moses Gaster). Теодор Херцл је био популарни позоришни писац и припадник отменог друштва, широког образовања и схватања. Херцл је био дописник водећег либералног бечког листа *Neue Freie Presse*. У време када је Француску потресала Драјфусова (Alfred Dreyfus) афера, он је био специјални извештач са овог суђења. Антисемитизам који је то суђење изазвало уверио га је да антијеврејство није појава пролазног карактера. Догађаји око Драјфусове афере су га подстакли да напише књигу *Јеврејска држава – покушај налажења савременог решења за јеврејско питање*. Интересантно је забележити да већина Јевреја није у почетку прихватила Светску ционистичку организацију, нити Херцла као вођу. Међутим, Светска ционистичка организација је, не обазирући се на такав став, организовала своје филијале у Европи и у Америци. Она је основала Јеврејски национални фонд за куповину земљишта у Палестини и почела да ради на низу образовних и културних пројеката. Херцл се ангажовао на дипломатском пољу, тражећи најбољи начин да добије сагласност да се Ерец Израел реконструише управо на територијама своје древне постојбине. Два пута се срео са немачким царем Вилхелмом II (Friedrich Wilhelm Viktor Albrecht), са турским султаном, са руским министром за унутрашње послове, као и са британским секретарем за колоније Џозефом Чемберленом (Joseph Chamberlain) који му је понудио британске територије у британској Источној

Ционизам је јамчио опстанак јеврејске југословенске заједнице, њено јачање и спречавао њену деобу. Он је означавао изградњу и неговање модерног идентитета јеврејске националне заједнице.

Почетком 1919. године, на конгресу који је био одржан у Загребу, створена је јединствена ционистичка организација нове државе – Савез циониста Југославије.¹⁴ Њихови ставови су имали званичну подршку југословенских представника у Друштву народа и другим међународним форумима. Југословенска држава је ционизму давала подршку и током посета представника јеврејских организација Југославији и њеној јеврејској заједници.¹⁵ Ционистичка организација у Југославији је важила за једну од најбоље организованих у свету, што је било и званично признато од Светске ционистичке организације.

Седиште Савеза циониста је било у Загребу.¹⁶ Један од главних разлога за избор овог града био је то што су идеје ционизма биле спорије прихватане у Београду и Србији. Као основни разлог томе би се могао узети висок степен интегрисаности сефардског становништва у српско друштво.¹⁷ Ова интегрисаност је захватала јеврејско становништво у Старој Србији,¹⁸ док на територијама Јужне Србије то није био случај. Јевреји у Македонији су, у схватању ционизма, били ближи ционистима из западних покрајина Краљевине СХС/Југославије него Јеврејима из Србије.

За развој модерног јеврејског национализма на територији Југославије¹⁹ били су неопходни млади и школовани људи, као и

Африци (Уганда) за насељавање Јевреја. И сам Херцл је у почетку био склон да прихвати ову понуду, али је коначна одлука била да Јевреји изграде своју државу тамо откуда су потицали њихови историјски корени, у Палестини. Датум приступа 24. 6. 2017, <https://velikirecnik.com/2016/07/24/cionizam/>; Датум приступа 24. 6. 2017, <https://sh.wikipedia.org/wiki/Cionizam>; Датум приступа виђе-но 24. 6. 2017, https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Chamberlain

14 Ivo Goldstein, *Židovi u Zagrebu*, (Zagreb, Novi Liber, 2004), 40.

15 Pass Freidenreich, *The Jews of Yugoslavia*, 134.

16 Goldstein, *Židovi u Zagrebu*, 40.

17 Видети детаљније у: Небојша Поповић, *Јевреји у Србији*, (Београд: ИСИ, 1997).

18 „Стара Србија” је назив за територију Србије пре мира у Букурешту. Мир је закључен 10. августа 1913. године. Овим мировним уговором Србија је добила, између осталог, и Вардарску Македонију. „Јужна Србија” је назив за територије Вардарске Македоније.

19 Србијанске, а касније и власти Краљевине СХС/Југославије су показивале примерено интересовање и благонаклон став према ционистичким идејама и циљевима. Оне су им пружале пуну подршку. Убрзо по објављивању декларације британског министра иностраних послова Артура Балфора (Artur Balfour)

заједнички језик којим би се радило на ширењу јеврејске националне културе и ционизма. Млади људи су пре Првог светског рата били окупљени у друштва „Бар Гиора“ и „Есперанза“, удружења јеврејских студената у Бечу. Долазили су из различитих средина, односно држава. Говорили су различитим језицима: ђудеизмо ђидио,²⁰ јидиш,²¹ македонски, српски, хрватски, мађарски или немачки. Ради лакшег споразумевања, студентска омладина је прихватила српски односно хрватски, као свима познат језик.

По настајању Краљевине СХС као службени језик усвојен је српскохрватски. Био је то језик југословенске државе који су сви чланови јеврејске заједнице углавном разумели. Српскохрватски је, као спона, развио везе између јеврејских омладинских организација и повезивао делове јеврејског народа на југословенској територији. Чињеница да је омладина говорила тај језик, читала и писала била је добра за њихово сложено деловање на развоју начела модерног јеврејског национализма.

Централна јеврејска омладинска организација створена је 1919. године под именом „Савез жидовских омладинских удружења“. Већина осталих јеврејских омладинских удружења, која формално нису припадала овој организацији, била је национална и левичарска. Веома снажна је била национална студентска организација на Загребачком универзитету.

Постојала су два основна стуба те националне оријентације јеврејске омладине: уверење да јеврејство није вера, већ да сви који припадају тој вери, иако расејани по читавом свету, чине један народ и уверење да је потребно створити политичку организацију која ће се изборити и омогућити поновно насељавање прадомовине јевреј-

2. новембра 1917. године, српски опуномоћени министар Миленко Веснић је потврдио да Србија прихвата садржај овог документа и у потпуности га подржава. У писму које је упутио Давиду Албали, који је био у мисији српске владе у САД-у, Веснић је изразио симпатије српске владе и народа према његовој јеврејској браћи за праведно настојање на оживљавању њихове вољене домовине у Палестини. На тај начин, србијанска влада је била прва која, после британске, подржала обнављање јеврејске државе у Палестини. Видети детаљније у: Milan Koljanin, „Druga misija dr Davida Albale u Sjedinjenim Američkim Državama 1939–1942“, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja*, broj 8, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 2003), 7–76.

20 Јеврејско-шпански језик, односно ђудеизмо ђидио је језик којим говоре Сефаради. Он је језички варијетет језика Иберијског полуострва који се користио у Краљевини Југославији.

21 Јидиш је језик којим говоре Ашкенази. Он је настао у средњој Европи између 9. и 12. века као амалгам немачких дијалеката (70-80% речника је препознатљиво немачко) уз позајмљенице из хебрејског, арамејског и словенског језика.

ства.²² Један од главних задатака ових друштава је био припремање омладинаца за одлазак у Палестину, односно формирање младих људи који ће бити способни да тамо раде и изграђују нову земљу. Најбројнија и најорганизованија је била омладинска организација „Хашомер хацаир“, део истоимене међународне ционистичке омладинске организације чији је циљ био да припрема омладину за продуктивна занимања ради насељавања у кибуцима.²³ „Хашомер хацаир“²⁴ је био најрадикалнији у припремама повратка у Палестину (Ерец Израел).²⁵ Његови главни циљеви били су: неговање јеврејске културе, изградња и одбрана насеља у Палестини и борба против асимилације. На територији читаве Југославије су постојале основне ћелије покрета – кенови, који су радили на културном плану, свладавању модерног хебрејског језика, иврита и организовању хахшара, припрема за рад у кибуцу.²⁶ Постојала је разлика у брзини формирања јеврејских омладинских друштава. Најспорије су се организовала друштва из Македо-

22 „Ерец Израел” – јеврејски назив за прадомовину јеврејства.

23 Досељеници који су населили прве кибуце су стигли у Палестину осамдесетих и деведесетих година 19. века и основали двадесет пољопривредних насеља. Борили су се против маларије, неразвијене привреде и ометања од стране турске владе. Преживели су захваљујући донацијама и заштити барона Ротшилда и његових представника. У оквиру друге групе је дошло око 40.000 младих људи из Русије. Они су били заслужни што је идеолошка основа ционизма добила нови квалитет, спајајући у себи национализам и социјализам. Сматрали су да физички рад и развијање националне самосвести треба да буду основа за изградњу Ереца. Прва пољопривредна задруга „Деганија“ била је основана 1910. и постала је модел за изградњу свих наредних кибуца. Датум приступа 25. 6. 2017, <http://www.makabijada.com/dopis/kibuca.htm>

24 Хашомер хацаир (Hashomer Hatzair, חֲשׂוֹמֵר הַצַּיִר), који се преводи са „млади стражар”, јесте јеврејска левичарска омладинска организација формирана у годинама после Првог светског рата у Пољској, која је постепено обухватила јеврејску омладину у низу земаља. Датум приступа 26. 6. 2017, https://en.wikipedia.org/wiki/Hashomer_Hatzair

„Основни задатак Хашомера хацаира био је да васпитава, да припреми јевејску омладину за халучки, пионирски рад, на изградњи јеврејске домовине у Палестини, као бионационалној домовини Јевреја и палестинских Арапа. Тај рад, сматрало се у Хашомеру хацаиру, може да се обави само у колективима, у кибуцима, (...) где нема приватне својине. (...) Полазило се од тога, и то бескомпромисно, да изградња земље Израела (...) тражи целог човека, прожетог у потпуности јеврејским вредностима. (...) Јевејска омладина у Хашомер хацаиру, поред недвомисленог ционистичког васпињања, добијла је (...) и озбиљно марксистичко васпитање.” Teodor Kovač, *Nešto o Hašomer hacairu i njegovom 'gnezdu' u Novom Sadu*, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919–1941*, (Beograd: Jevrejski istoriski muzej, 1995), 27–29.

25 Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja, Fond Rukopisi, Emil Klajn, Sećanja jednog običnog Jevrejina iz života u galutu.

26 Исту улогу имале су и махане (логоровања). Логоровања су била намењена за све припаднике јеврејске омладине, на разним пољопривредним земљиштима

није. Прва омладинска организација са територије Македоније која се прикључила Савезу жидовских омладинских удружења 1923. године била је „Хатехија“ из Битоља.²⁷ Годину дана касније су се прикључила и сва остала омладинска удружења Македоније.

Васпитање и образовање били су следећи важни програмски задаци југословенске јеврејске омладине. Проблем патријархалности и традиционализма и отпора модерном виђењу националне јеврејске идеје је одиста постојао на свим територијама Краљевине Југославије, а нарочито на тлу Босне и Македоније. Друштвени живот је био дефинисан традиционалним правилима, патријархалним уређењем породице и религијом.²⁸ У Скопљу,²⁹ Битољу³⁰ и Сарајеву³¹ је постојало прилично интересовање радничке и интелектуалне омладине за ступање у омладинска друштва.

(како би се омладина навикла да ради на разним теренима). Махане су биле организоване и на мору, како би се омладина навикла да живи и ради у приобаљу.

- 27 Хатехија је била подељена на секције, од којих је најактивнија била спортска. Драмску секцију Хатехије је водио Анри Нахмијас. Све културне манифестације битолског јеврејства биле су праћене музиком оркестра Хатиква, али је у граду било и мањих дувачких састава. Овај вид музике најбоље је одговарао омладинцима, пре свега што су инструменти били лаки и могли су да се нађу на сваком месту и у свако доба. У оквиру Хатехије деловало је девојачко друштво Сара Аронсон. *Ženi Lebl, Plima i slom, Iz istorije Jevreja Vardarske Makedonije*, (Gornji Milanovac: Dečije novine, 1990), 262–265.
- 28 Cvi Rothmüller, „S puta po Južnoj Srbiji: dojmovi i refleksije iz Bitolja“, *Židov*, 7. siječanj 1927, 2–3; Salomon Löwy, „Dojmovi iz Južne Srbije“, *Židov*, 22. lipanj 1928.
- 29 У Скопљу су постојале фудбалске екипе: „Жаботински“ и „Есперанса“. Оне су окупљале мушку омладину. Касније су се ујединиле и настала је екипа „Бене-Јисраел“. Они су играли не само против локалних омладинских тимова него су одлазили и на међуградска такмичења. Касније је основано Омладинско удружење „Макаби“ које је преузело све омладинске и спортске организације у Скопљу.
- 30 У Штипу, Битољу и Скопљу су организована друштва која су радила на подизању културног нивоа јеврејске заједнице. Била су то друштва: у Скопљу: Литерално друштво „Гидеон“, Драмска секција, „Хор Бјалик“ и „Јеврејско певачко друштво“; у Битољу: „Бнот Цион“ као организација за девојке и „Бене Цион“ за младиће, и једно и друго друштво је имало драмску секцију и певачко друштво; у Штипу: „Хумано друштво младих људи“, „Омладинска драмска секција“ и „Јеврејски омладински хор“. У Скопљу је основано омладинско друштво „Техијат Јисраел“ (Израелски препород) и окупљало је око себе скоро целокупну скопску омладину од 14 година навише, али је ускоро морало да прекине активност јер није имало подршку руководства заједнице. У Битољу је основано друштво „Макаби“ које је имало спортске секције. Друштво се 1923. године ујединило са културним друштвима „Бнот Цион“ и „Бене Цион“ у друштво „Хатехија“. *Lebl, Plima i slom*, 252–253.
- 31 Датум приступа 24. 6. 2017, <http://www.jobl.org/index.php/istorijat/jevrejska-udruzenja/>

Најстарије омладинско удружење у Сарајеву је „Литерално-културно друштво Јехуда Макаби“. Оно је окупљало мушку омладину. Женску омладину је окупљало девојачко удружење „Моријах“. Радничка омладина је организована у потпуно самосталном јеврејско-радничком удружењу „Поале-цијон“. Оно је врло слабо долазило у додир са удружењима младих интелектуалаца. Међу саврејским Јеврејима, у кругу интелектуалаца су се образовале две групе омладине које су се залагале за различите циљеве. Једна група, окупљена око листа *Жидовска свијест*, залагала се искључиво за модрену националну идеју, односно за ционизам. Другу групу су чинили млади интелектуалци, Сефарди, који су се борили за признавање сефардског покрета. Од омладинских друштава која су окупљала радничку омладину, најзначајнију улогу имало је Јеврејско радничко друштво „Мататја“. Сефардска заједница у Босни је углавном прихватала српскохрватски језик.³² У Македонији је српскохрватски био прихватан доста тешко.³³ Деловање омладинских организација у Македонији је значило прогрес и кидање са превазиђеним назорима старих генерација. Прихватање модерног јеврејског национализма је на тим просторима било не само парола о стварању новог духовног центра у Светој земљи него и конкретно решавање и културног и социјалног јеврејског питања у тим крајевима.³⁴

Тежња омладине у економски заосталим крајевима Краљевине Југославије да ступа у омладинска удружења наилазила је на јак отпор старије генерације. За разлику од очева, који су углавном били конзервативнији, мајке су увек давале подршку младим генерацијама. Жене у јеврејској породици и друштву биле су увек и на свим пољима агилније и упорније од својих мужева, од одгоја деце до разних добротворних акција. Оне су, у прво време, наступале самостално, у оквиру женских секција својих заједница. Женска друштва су

32 Emil Kerenji, *Jewish citizens of socialist Yugoslavia: Politics of Jewish identity in a socialist state, 1944–1974*, Ph. D. diss., The University of Michigan 2008, датум приступа 15. 1. 2017, http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/60848/ekerenji_1.pdf;jsessionid=1A9AED092263B643EF46A0B950D6E9C5?sequence=1

33 „Иако су већ крајем 1912. године постали српски поданици, македонски Јевреји нису могли лако да се прилагоде новој ситуацији, јер нису знали ни језик нити обичаје нових господара земље. Одједном су повучене границе између држава, границе које су одвајале братске заједнице, па и породице. Тако су се Јевреји из 'Јужне Србије' нашли без Солуна, њиховог центра и залеђа.“ Lebl, *Plima i slom*, 208.

34 *Исто*, 251.

се прикључила „Светској организацији ционистичких жена“.³⁵ У свим великим градовима су постојале филијале ове организације. Најспорије су се организовала јеврејска друштва у Македонији. У Скопљу је постојала филијала „Светске организације ционистичких жена“.³⁶

Спорт је био један од важних задатака које је југословенска јеврејска омладина себи поставила. Одговор на питање зашто је спорт био у првом плану у раду јеврејских омладинских друштава дају речи доктора Јозефа Розенберга (Joseph Rosenberg) из текста „Друга Макабијада“ који је објављен 1935. године. У њему пише: „Национални покрет ставио у задатак не само обнову земље, него и обнову и јеврејског народа. Схватио је да без здравог појединца нема нормализације јеврејства ни у културном, ни у економском погледу“.³⁷ Макс Нордау, јеврејски првак, поставља захтев за физичком регенерацијом јеврејског човека.³⁸ Овај захтев је наишао на снажан одјек међу јеврејском омладином и он је био почетак оснивања Макаби група.³⁹ Најбројније и најорганизованије омладинско друштво „Макаби“ је било организовано у Загребу. Број чланова је током година растао, до 1941. било их је око 1.400, што је Макаби чинило једним од најјачих спортских омладинских друштава у Хрватској.⁴⁰ У оквиру

35 WIZO (Woman's Interntional Zionist Organization) – Светска организација цинистичких жена основана је у Лондону 1920. године.

36 „Године 1932, председница WIZO у Скопљу је била Буена Асео а у управи су се налазиле Олга Бити рођ. Молохо, Сарина Рубен рођ. Камхи, Ана Рубен рођ. Сасон, Ана Адигес рођ. Рубен, Хилда Цури рођ. Фукс, Мари Ергаз рођ. Аросети, Оро Конфорти рођ. Менахем, Стреја Албахри, Букица Нисим, Бела Навро, Тамар Коен и др.“ Lebl, *Plima i slom*, 261.

37 Kerenji, „Jewish citizens of socialist Yugoslavia“.

38 М. Mihailović, „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1918–1926“, *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919–1941*, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1995), 9.

39 Спортско друштво „Макаби“ је настало 1919. године уједињењем „Жидовског шпортског и гомбалачког друштва“ с Омладинским шпортским друштвом „Макаби“. Goldštajn, *Židovi u Zagrebu*, 272.

40 „Настарија, најважнија и најмасовнија дисциплина у Друштву била је гимнастика. (...) Ногометна секција те ногометни клуб основани су 1919. године и одмах је почела с радом јуниорска и сениорска момчад с више од 30 играча. (...) 'Макабијева' секција зимских спортова основана је 1920, у њој су најзаступљенији били скијаши (...) а остали су били 'родлаши' и склизачи. Неки чланови Жидовске опћине били су пионири скијања у Загребу (...) Атлетска селекција основана је 1921. године. (...) Одржаване су и cross-country утрке за загревачке клубове у организацији 'Макабија' (...) Тениска секција почела је с радом 1921, мачевалачка сљедеће године – мачевалаца има у просјеку 12 по тренингу, вјежбају 'по талијанској школи с лакхим сабљама'. Четири 'Макабијеве' мачеватељке биле су момчад-

друштва основан је 1922. Пјевачки збор. Делатност Макабија „указује на равнотежу – с једне стране, спорт као израз модерних друштвених трендова све је присутнији у жидовској зједници, с друге, загебачки Жидови и даље држе до својега идентитета.“⁴¹

Мање бројно је било чланство у јеврејским омладинским друштвима у Београду. Главни узрок релативно слабог организовања јеврејских омладинских друштава у Београду је лежао, највероватније, у чињеници да су идеје модерног јеврејског национализма далеко спорије прихватане у Београду. Као основни разлог томе би се могао узети висок степен интегрисаности у српско друштво сефардског становништва, које је међу јеврејским становништвом представљало већину.⁴² Јевреји су се на овим територијама одређивали као „Срби мосијеве вере“.

У Битољу је основано друштво „Макаби“ које је имало спортске секције. Године 1923. друштво се ујединило са културним друштвима „Бнот Цион“ и „Бене Цион“ у друштво „Хатехија“. У Бања Луци је основан фудбалски клуб традиционалног назива „Макаби“, који се редовно такмичио са локалним бањалучким и приједорским фудбалским клубовима. Он је постојао до 1930. Пионирску улогу у женском бањалучком колективном спорту су одиграле девојке „Макабија“, женског спортског клуба. Девојке су у овом граду тренирале хазену и тиме биле прве Бањалучанке које су почеле развијати екипно спортско такмичење. Убрзо након оснивања клуба, јула 1922, оне су одиграле прву званичну утакмицу против Женског спортског клуба „Макаби“ из Тузле и победиле. Девојке, као и момци, једном

ске првакиње Југославије у флорету. Тешка атлетика, хрвање и бокс покренути су 1923. године. (...) Столни се тенис почео играти вјероватно још 1928, а већ почетком 1929. наступило је 10 столнотенисача на првенству Загреба. (...) Шаховска је секција основана 1934. Најкасније је, 1940. почела с радом секција хокеја на трави. Зна се да је било организирано и пливање и веслање, јер је већ 1920. постојала кабина ‘Макабија’ на купалишту на Сави. (...) ‘Макаби’ дуго времена није имао игралишта (...) У вељачи 1926. ‘Макаби’ сели из ‘неугледне подрумске вјежбаонице Евангеличке школе у Гундулићевој улици у нову прекрасну гимнастичку дворану у Палмотићевој.’ (...) Око 1926. основна је и секција за хазену, којом су се бавила жене.“ Goldštajn, *Židovi u Zagrebu*, 272–274.

41 „Управо због потребе ‘културно-просвјетног ционистичког рада’ спорташи-макабејци су били подстицани да се изображавају у разним знањима о јудаизму и Палестини – поткрај 1932. основана је просвјетна секција загебачког ‘Макабија’, а већ почетком 1933. организирани течајеви – из ‘подручја палестинографије’ и ‘основа ционизма’“. Исто.

42 Детаљније у: Поповић, *Jevreji u Srbiji*, 149–154.

годишње су учествовале на спортском такмичењу јеврејских омладинских удружења Краљевине СХС/Југославије, које се одржавало у Загребу.⁴³

У Скопљу је основано омладинско друштво „Техијат Јисраел“ (Израелски препород) и окупљало је око себе скоро целокупну скопску омладину од 14 година навише, али је ускоро морало да прекине активност јер није имало подршку руководства заједнице.⁴⁴ Фудбалске екипе „Жаботинског“ и „Есперансе“ су се ујединиле и настала је екипа „Бене-Јисраел“. Они су играли не само против локалних омладинских тимова него су одлазили и на међуградска такмичења. Касније је основано Омладинско удружење „Макаби“ које је преузело све спортске организације у Скопљу.

Васпитање и образовање били су следећи важни програмски задаци југословенске јеврејске омладине. Најбројнија омладинска удружења која су се бавила културним радом су оснивана у Хрватској, али и у областима које су биле економски заостале, традиционалне и врло патријархалне. У Штипу, Битољу и Скопљу су организована друштва која су радила на подизању културног нивоа јеврејске заједнице.⁴⁵

После Другог светског рата, највећу заслугу за опстанак јеврејске заједнице имала је способност прилагођавања руководства Савеза јеврејских верских општина Југославије. Оно је, у свом напору да помогне јеврејској заједници, поступало са много опреза и дипломатске вештине, делајући индиректно и суптилно. Радило је у периоду нетолеранције према свему што је носило и истицало верске и националне особености. Захваљујући сталној политици прилагођавања Јевреји су у послератној Југославији имали пуну слободу

43 Датум приступа 16. 6. 2017, <http://www.jobl.org/index.php/istorijat/jevrejska-udruzenja/>

44 „1921. на челу овог друштва били су Хајим Мизрахи, Аврам Пелософ, Мориц Шалител, Јосеф де Мајо и Аврам Хасон. Омладинци су наступали поносно, марширали улицама Скопља певајући ционистичке корачнице на хебрејском и језику ђудеизмо, на задовољство њихових мајки, али на негодовање очева, из страха да би се такви иступи могли протумачити као недостатак родољубља према новој држави (...) (али је касније, ово друштво) морало да прекине све активности, јер није уживало подршку руководства заједнице, углавном патријархалних елемената, који нису прихватили заједничку, па макар то била и спортска, активност дечака и девојчица, младића и девојака, коју су они сматрали неморалном.“ Lebl, *Plima i slom*, 252–153.

45 Arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja, Fond Rukopisi, Rafajilo Blam, „Jevrejska kulturno-umetnička društva i njihov značaj za održavanje jevrejstva u Jugoslaviji“.

избора и могућност да свој живот уреде на начин који су сами одабрали, под условом да поштују постојеће законске прописе. Југословенски оријентисано руководство Савеза је било одлучно у намери да пронађе најбољи начин за интеграцију јеврејског становништва у послератно друштво. Трудило се да јеврејско становништво задржи и сачува све своје националне и верске особености. Ма како то са стране изгледало, није желело да буде ликвидатор, већ конзерватор јеврејске заједнице, њених традиција и особености. Сматрало је да ће тај циљ бити најпре постигнут уколико буду била прихваћена одређена правила понашања у односу са новим властима.

Комунистички режим Југославије придавао је нарочити значај групама послератних циониста. Њихове напоре су врло успешно, дипломатски, неутралисали припадници вођства Савеза који су били чланови Комунистичке партије Југославије. Разлику између Јевреја који су по политичкој припадности били ционисти и Јевреја који су по политичкој линији били неционисти елаборирао је Алберт Вајс у једном од својих извештаја Политичком одељењу Савезног министарства иностраних послова: „Између ове две групе постоји (...) занимљива и значајна разлика (...) Ционисти добрим делом сматрају да остаци јеврејских заједница у европским земљама су сувише малобројни и ослабели, а да би били способни за успоставу једног интезивнијег јеврејског живота било у културном било у националном смислу. За оне Јевреје који ипак такав живот желе, једина је могућност одлазак у Палестину, дочим ће остали неминовно подлећи све бржој и бржој асимилацији ка средини у којој живе. Сходно томе а и свом начелном ставу, они полажу првенствену и скоро искључиву важност на Палестину, сматрајући је језгром будуће јеврејске државе и јединим могућим жариштем самосталног националног и културног живота јеврејства, као и јединим спасом од недаћа антисемитизма.

Јевреји-неционисти стоје на гледишту да је реконструкција јеврејског живота могућа у самим европским земљама, где су Јевреји толико векова живели и где желе и даље да живе, а та је реконструкција могућа под условом пуне и праве демократије у свим тим земљама. У таквој демократији моћи ће сваки Јеврејин слободно да бира, да ли ће изграђивати своју јеврејску заједницу у верском, културном или националном погледу, или ће се пак постепено и потпуно асимилувати народу своје отаџбине.

Ипак, неционисти данас не потцењују значај и важност Палестине, која по броју Јевреја претставља трећу највећу земљу на све-

ту /после Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза/ и у којој је у току последњих деценија створен јак и врло напредан јеврејски културни, национални и економски амбијенат. Неционици не гледају у Палестини решење целокупног т.зв. јеврејског питања и не желе међу Јеврејима у другим земљама створити једно опште расположење за иселјавање у Палестину. Али се слажу с тим да се Јеврејима који се онамо желе иселити, то треба и омогућити.⁴⁶

Савез циониста Југославије није имао услове да оживи свој рад после Другог светског рата. Он се није уклапао у модел уређења друштва, односно модел „братства и јединства“, који је подразумевао негирање сваког национализма, а на ком је инситуирала Комунистичка партија Југославије. Он је окарактерисан као грађански покрет.⁴⁷ Југословенски Јевреји присталице ционистичке идеје су се, при организовању алија,⁴⁸ први осетили позваним да се пријаве за иселјење.⁴⁹ У Југославији је, после 1952. године, остао да живи веома мали број присталица ове идеје.

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије. Фонд Комисија за међународне односе и везе ЦК СКЈ, 507.
- Архив Југославије. Фонд Политичка архива, фасцикла број 21, за 1945. годину.
- Архив Јеврејског историјског музеја. Фонд Рукописи.

Интернет извори

- Датум приступа 25. 6. 2017. <http://www.makabijada.com/dopis/znanje.htm>

46 Архив Југославије, фонд Политичка архива, фасцикла број 21, за 1945. годину.

47 Став КПЈ према идеологији и циљевима ционистичког покрета је био следећи: „Ционизам (...) по својој идеологији (је) грађански покрет (јер) не тежи успостављању државе са социјалистичким друштвеним уређењем, него му је циљ национални препород Јевреја (без обзира на класу или сталеж) И то путем освајања јединствене територије.“ Архив Југославије, фонд Комисија за међународне односе и везе ЦК СКЈ, 507, IX, 49/III-1-4/к. 1.

48 Mladenka Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952, Kraj ili novi početak*, (Beograd: INIS, 2009), 299-347.

49 *Исто*, 130-132.

- Датум приступа 25. 6. 2017. <http://www.hrleksikon.info/definicija/cionizam.html>
- Датум приступа 26. 6. 2017. https://sh.wikipedia.org/wiki/Buki%C4%87_Pijade
- Датум приступа 24. 6. 2017. <https://velikirecnik.com/2016/07/24/cionizam/>
- Датум приступа 24. 6. 2017. https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Chamberlain
- Датум приступа 24. 6. 2017. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Cionizam>
- Датум приступа 25. 6. 2017. <http://www.makabijada.com/dopis/kibuca.htm>
- Датум приступа 26. 6. 2017. https://en.wikipedia.org/wiki/Hashomer_Hatzair
- Датум приступа 24. 6. 2017. <http://www.jobl.org/index.php/istorijat/jevrejska-udruzenja/>

Штампа

- Löwy, Salomon. „Dojmovi iz Južne Srbije“. *Židov*, 22. lipanj 1928.
- Rothmüller, Cvi. „S puta po Južnoj Srbiji: dojmovi i refleksije iz Bitolja“. *Židov*, 7. siječanj 1927.

Литература

- Група аутора. *Знаменити Јевреји Србије, библиографски лексикон*. Београд: Савез јеврејских општина Србије, 2011, 186–187.
- Duroselle, Jean-Baptiste. *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*. Paris: Dalloz, 1990.
- Goldstein, Ivo. *Židovi u Zagrebu*. Zagreb: Novi Liber, 2004.
- Ivanković, Mladenka. *Jevreji u Jugoslaviji 1944–1952. Kraj ili novi početak*. Beograd: INIS, 2009.
- Kerenji, Emil. *Jewish citizens of socialist Yugoslavia: Politics of Jewish identity in a socialist state, 1944–1974*. Ph. D. diss., The University of Michigan, 2008. Датум приступа 15. 1 2017. http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/60848/ekerenji_1.pdf;jsessionid=1A9AED092263B643EF46A0B950D6E9C5?sequence=1
- Кољанин, Милан. *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918–1941*. Београд: ИСИ, 2008.

- Koljanin, Milan. „Druga misija dr Davida Albale u Sjedinjenim Američkim Državama 1939–1942“. *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja*, broj 8, (Beograd), 2003.
- Kon, Ivan. „Najvažniji momenti u radu Saveza jevrejskih veroispovednih opština od njihovog osnivanja do danas“. *Glasnik Saveza jevrejskih veroispovednih opština*, broj 1, (Beograd), 1933.
- Kovač, Teodor. „Nešto o Hašomer hacairu i njgovom ‚gnězdu‘ u Novom Sadu“. *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919–1941*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1995.
- Lebl, Ženi. *Plima i slom, Iz istorije Jevreja Vardarske Makedonije*. Gornji Milanovac, 1990.
- Mihailović, Milica. „Jevrejska omladinska društva u Jugoslaviji 1918–1926“. *Jevrejska omladinska društva na tlu Jugoslavije 1919–1941*. Beograd, 1995.
- Pass Freidenreich, Harriet. *The Jews of Yugoslavia: a quest for community*. Michigan: Jewish Publication Society of America, 1979.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit, 1988.
- Поповић, Небојша. *Јевреји у Србији*. Београд: ИСИ, 1997.

Summary

Mladenka Ivanković

Review of Development of Jewish Youth Organizations in Interwar Yugoslavia

Abstract: This article studies the development of Jewish youth organizations in interwar Yugoslavia. Youth organizations were established all over the country with a task to bring the spirit of modernity into the Jewish community and stimulate the development of a national idea. Jewish community was particularly engaged in the field of sports, culture and preparation of youth for departure to Palestine.

Key words: Kingdom of Yugoslavia, Jewish youth organizations, sports, theatre, youth, women

Jewish youth organizations were established to physically and culturally improve the life of the Jewish youth in the territory of the Kingdom of Yugoslavia. They were established all over the country. In some territories, they were more numerous and established earlier, whereas in others they were not so numerous and were established later. Youth organizations supposed to physically engage younger generations of Jewish youth who, due to religious initiatives, constant reading, discussing and studying the Torah, were insufficiently physically active. Youth sports organizations included young intellectuals and young workers, both male and female. Youth organizations had two main missions: to physically and culturally influence the development of the youth and build their national identity in accordance with their modern national idea, Zionism, and to fight against assimilation. Youth organizations differed in origin and composition. Some were primarily sports organizations, others were literary and artistic, but there were also those of national or revisionist character. They encouraged the social inclusion of young women and contributed to the creation of a modern identity of the Jewish national community. Following the modern idea of nationalism, their members wanted to shape their own national idea through the development of spiritual values and sports.

